

ספרים

'זרעי שלום': פשט ודרש

מירי ברוך*

נדיר צור

זרעי שלום

איורים: לילך תפילין.

צבעונים, הוצאה לאור, 2007

תרגום לערבית: סמיר חאג'

מהלך הסיפור

כריכת הספר **זרעי שלום**, פרי עטו של ד"ר נדיר צור, עמית במכון על שם טרומן לקידום השלום באוניברסיטה העברית בירושלים, נראית על פניה כממצה את האמור להיות ממומש בספר גופו: שם הספר (הכתוב בעברית ובערבית), צבע התכלת השוטף את כל הכריכה, וציורי הזרעים המעופפים כלפי מעלה מבטיחים לקורא סיפור על יחסים בין יהודים לערבים, בגוון אופטימי המבטיח תקווה לעתיד.

קריאה מעמיקה בספר מגלה כי הציפיות שעלו הן מן הכותרת היו מוגזמות ובחלקן אף מוטעות. במרכז הספר מוצג ילד תמים, אשר שמו ממצה את מהותו - תום. במחצית הראשונה של הספר, הבנויה בתבנית דיאלוגית - המתוארת אמנם על ידי מספר כל-יודע, אך מביאה את הדברים בדיבור ישיר - מוצגת שורה של שאלות, הנראות תמימות מאוד, מפיו של תום, הדובר-הילד, ולצדן, אחת לאחת, תשובותיהם של האב ואם. גם הוא וגם היא מתייחסים לשאלות הילד ברצינות רבה מאוד, ועונים איש-איש בהתאם לאופיו ולסגנונו.

בחלק השני מספר כל-יודע מתאר את התנהגותו של תום. הילד מיישם את הדברים שלמד מאביו ומאמו; הוא פונה לחבריו ומנסה, יחד אתם, להנביט זרעי שלום ולהביא לסיום סכסוך בין יריבים.

מורכבות סגנונית: משחק בין מוחשי למופשט

הגרעין הסיפורי, התמים לכאורה, מסתבר כמורכב ומעניין הרבה יותר מכפי שהוא נראה לראשונה. עיון מעמיק יותר בסגנון מראה בנייה מעניינת מאוד של הספר בעקבות ארבעה צירופי סמיכות:

* ד"ר מירי ברוך היא חוקרת ספרות ילדים ומרצה במכללת לוינסקי לחינוך.

זרעי אהבה
זרעי מלחמה
זרעים של תקווה
זרעי שלום

הצירוף הראשון, הנאמר מפי האם, מתחיל את 'משחק הצירופים': אימא מסבירה לתום כי זרע הוא גוף זעיר שממנו מתחילה היצירה. אימא מסבירה את פירושו של הנסמך 'זרע' כשם עצם מוחשי, אלא שכבר בראשית דבריה היא מעלה את צירוף הסמיכות 'זרעי אהבה', וכמובן, כשמופיע שם עצם מופשט בעמדת הסומך (באיבר השני של צירוף הסמיכות), הופך כל הצירוף למופשט. אלא שבשלב זה של הסיפור, תום עדיין תמים מאוד. הוא מנסה להחיות את הצירוף המטפורי ומדבר על אלימות צומחת מריב קטן למלחמה. האב, שלא כמו האם, מנסה ללכת בקו המחשבה של תום. הוא מבהיר לילד את הדברים באופן קונקרטי: 'בלי זרעים אין חיים. זרעים זקוקים למזון, מרחב ואוויר. כך הם מתפתחים'. תום רואה אפוא את תהליך המריבות והקטטות בעולם כמשהו חי וצומח. הוא שואל:

*'אם אֵלֵינוּ כֵּן זֵרֵי צִמְחָה, מִתְפַּתְחִים וְלֵדָה,
אֵם מִלְחָמוֹת הֵן הַתְּפִיטוֹת הַזֵּה אֵלֵינוּ,
לֵשׁ מִה מֵיִצְרֵי בְּעוֹלָם זֵרֵי מִלְחָמָה?'*

תום בטוח שזרעי מלחמה הם גוף מוחשי שמישהו יצר אותו, ואולי כדאי לדאוג שאותו מישהו - או אותם מישהם - יפסיקו לייצר זרעי מלחמה. האב, שוב, בכיוון מחשבתו הקונקרטית של הילד, מספר סיפור על חבר, שפעם היה חבר אהוב אך לאחר שהסתכסך אתו, ניסה להתפייס, וגם אם ההתפייסות אכן נעשתה - החברות לא שבה להיות כמו פעם.

תום, המצוי עדיין בשלב חשיבה קונקרטי, מציע בספונטניות:
אם כך,

*'בִּמְקוֹם זֵרֵי מִלְחָמָה
נֵיִצְרֵי זֵרֵי לֵשׁ לֵשׁ.
אֵת זֵרֵי הַלֵּשׁ נִטְמֵן בְּאֵדָה
וְאֵת הָאֵלֵינוּ וְהַרְוֵץ נִכְרֹת וְנִבְלָוָה.'*

אך בהמשך מופיע תום שהתבגר, תום המבין שהצירופים המטפוריים האלה אינם ממשיים והוא אומר:

*'אֵין אֵלֵה זֵרֵי אִמִּיתִי.
אֵלֵה זֵרֵי לֵשׁ תְּקוּוּהָ
כֵּן מִחוּוֹת, חֵיוֹכִים וְרֵמִיזָה, הַמִּמְחִישִׁים רֵצוֹן טוֹב לְיִדְיוֹת וְלֵאֲחוּוָה.'*

תום מבין עכשיו את ההבדל בין ביטוי פיגורטיווי לביטוי מוחשי. הוא מבין גם סמלים של התנהגות, ויותר מכך הוא מבין עכשיו גם את התהליך שקודם לכן לא הובן לו:

זרעי אהבה שהתקלקלו אינם יכולים לשוב ולהיות זרעי אהבה. לכל היותר הם יכולים להיות זרעי שלום. (במידה רבה יש כאן משהו מעקרונות 'השיר המתהפך', מושג שקבע מנחם פרי, כשהכוונה בזרעי שלום היא הרע במיעוטו, פשרה...). ברור שטובים יותר הם זרעי אהבה, אך לאחר סכסוכם מרובי שנים, זרעי אהבה לא יצמחו בקלות; לעומת זאת, זרעי שלום יוכלו לנבוט, ואם יצמיחו זרעים אלה עצים ויסולקו המריבות מן העולם - הרוע ילך וייעלם, ואולי בעקבותיו יחזרו להתעופף גם זרעי אהבה.

אימא היא זו שמתחילה במשחקי המטפורות והצירופים. הצירוף שלה - זרעי אהבה - גורם להיווצרות כל הסיפור; תום מממש את המטפורה, אבא מנסה להסביר באופן מוחשי, ותום הולך בעקבות שניהם: גם יוצר מטפורות חדשות בעקבות האם, וגם פועל במישור הקונקרטי בעקבות האב.

'הסיפור המתהפך': מתום לתובנה

קריאה מעמיקה בספר מגלה שתום אינו תמים כמו שניתן היה לחשוב בתחילה; לאורך הספר דומה שהוא מתבגר. באמצעות ההסברים של האב ושל האם הוא מתוודע לרוע שבעולם. תום המבוגר יותר מבין שסכסוכים ומריבות אינם טובים לאיש מן היריבים, ולכן 'זרעי שלום' כדאיים לכל הגורמים.

הספר, הנראה תמים כל כך, מסתבר בהמשכו כאחר. אין בו ולו מילה אחת על יחסי יהודים ערבים, וגם אם הוא דו-לשוני - הקורא יכול 'להעביר' את המסופר לכל מערכת יריבות. מרכז הספר הוא באותם צירופים פיגורטיוויים ובמעבר שביניהם: זרעי אהבה, זרעי מלחמה וזרעי שלום; הקורא מבין את תהליך המסופר, ורואה שאין כאן עוד תמימות אלא שיקול דעת נבון, ואמירה שאינה בנויה על רגשנות יתר אלא על היגיון פשוט: המלחמה אינה טובה לאף אחד מן הצדדים. וכדברי תום:

*'מאריבות שני הצדדים מפסידים
וכאשר האחד לרעהו סולח, לשניהם הדבר משתלם.'*